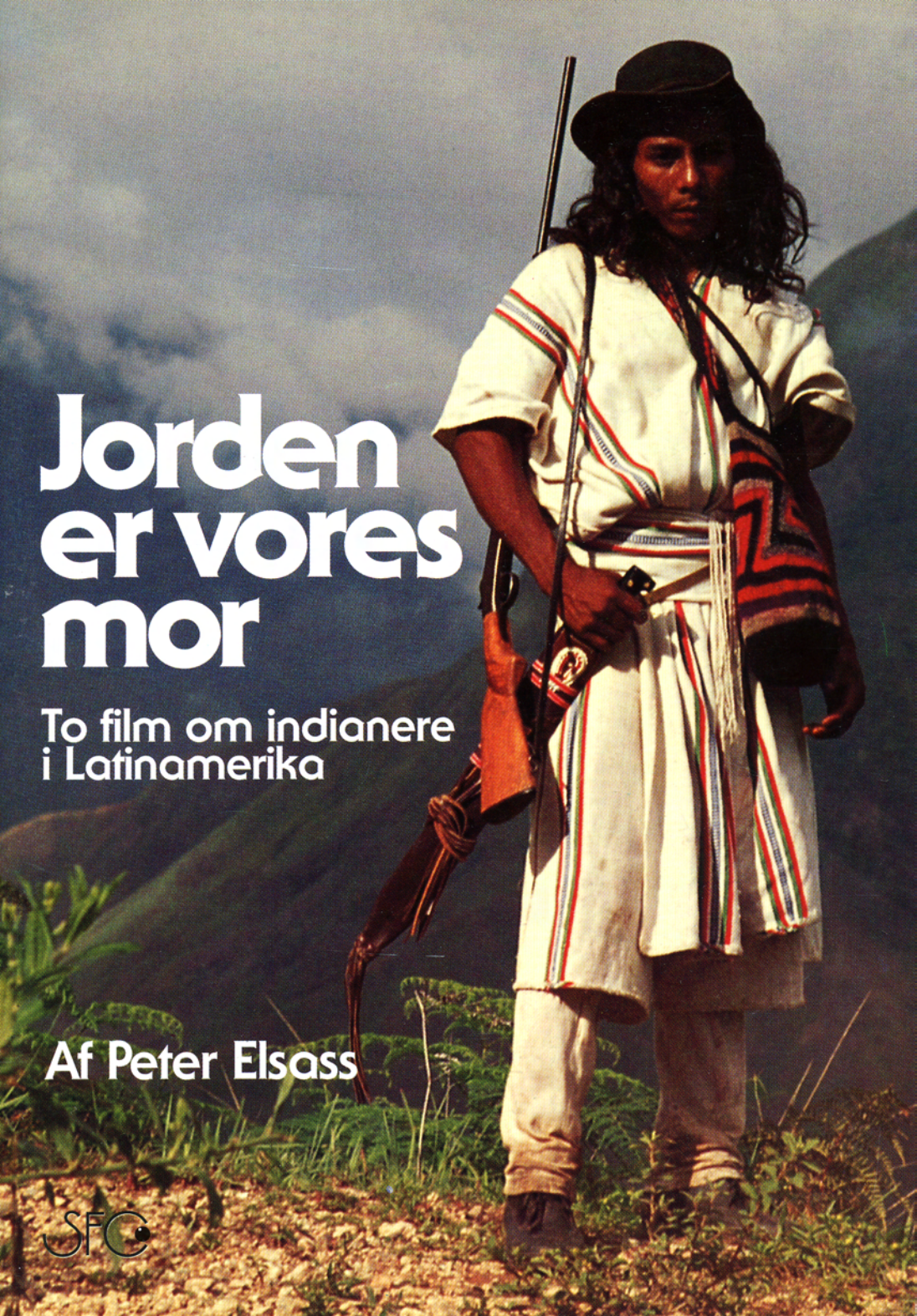
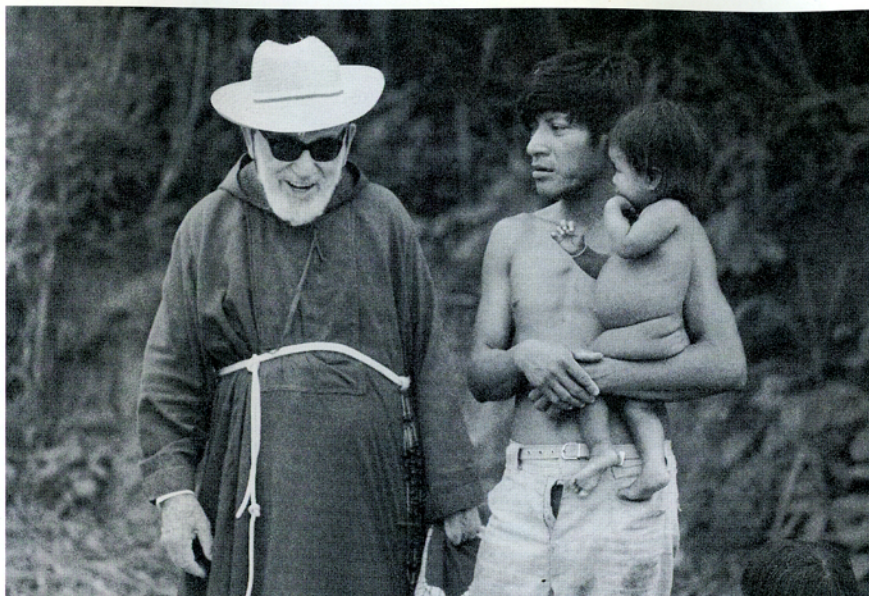

Jorden er vores mor

To film om indianere
i Latinamerika

Af Peter Elsass

Missionær og Motilon-indianer

Arhuaco-indianere

1. del

Strategier for overlevelse

Rejsen ud til de sidste indianerstammer er som en opvisning i vores kulturs undertrykkelsesformer.

Siden 1973 har jeg fulgt Arhuaco- og Motilon-indianerne i Latinamerika i deres forsøg på at overleve som indianere med deres egen selvstændige kultur i behold. Jeg har boet hos dem 14 gange, og er hver gang vendt tilbage til de samme steder og har besøgt de samme familier. Jeg har rejst ud til meget isolerede områder, flere dages vandring bort fra den nærmeste hvide bebyggelse. Men ligegyldigt hvor

langt ud jeg er kommet, har vores civilisation overalt trængt sig på, erobret, kontrolleret og undertrykt.

Motilon-indianere

Motilon-indianerne lever i junglen på grænsen mellem Venezuela og Colombia. De udgør et samfund på ca. 1500 mennesker. Deres land er rigt på olie og mineraler, men på grund af vores civilisations umættelige behov for ressourcer, har vi skaffet os adgang til selv de mest utilgængelige områder på vores klode. Resultatet er blevet, at Motilon-indianerne i dag lever på blot en 1/3 af den jord, som de ejede for 50 år siden.

Så langt ud i junglen man overhovedet kan komme, væk fra vores civilisation, lever den sidste gruppe Motilon-indianere. Den består af ca. 75 indianere, der har formået at bevare dele af deres oprindelige kultur. De har måttet flygte ud i isolationen for at være sig selv.

Langhuset

Som en ø i et stort grønt hav ligger Motilon-indianernes sidste langhus midt i den grønne jungle, med en smule ryddet jord omkring.

For en snes år siden boede alle indianerne i langhuse, men i dag er der kun ét tilbage. Her bor en enkelt lille familie på otte medlemmer. Tidligere kunne der bo op til 80 mennesker i et sådant hus. Det havde form som en stor oval bikube. I midten var køkkenregionen med fire til fem ildsteder, og ude langs væggene hang hængekøjerne på kryds og tværs, over og under hinanden. Børnene sov lige over forældrene, således at de blot skulle række en arm op for at vugge dem i søvn. Hver familie havde sit område i langhuset, hvor de kunne lave mad, opbevare deres ejendele og have deres hængekøjer. Placeringen i langhuset var baseret på et indviklet slægtskabsmønster og var f.eks. bestemmende for, hvor børnene måtte lege og forældrene sove, og for den rækkefølge indianerne gik i, når de skulle på jagt eller fiskeri. Selv

Det sidste langhus

Motilon-indianere

om de mange mennesker boede tæt i langhusene, var der en indre organisation, som bestemte hver enkelts private grænser.

Taget var lavet af palmeblade. Indgangsdørene var gjort lave og små, således at der kun slap lidt lys ind. På den måde blev moskitoer og malariamyg holdt ude.

I et sådant hus var der svalt og halvmørkt. Palmetaget isolerede mod solen og dæmpede lydene, således at langhusets indre var et rum, man kunne hvile sig i og komme bort fra junglens grønne frodighed, der med sollyset og de mange lyde kunne være alt for påtrængende.

Indianerne arbejdede sammen i store grupper, og alt efter hvilket arbejde, der skulle udføres, valgte de en leder, der tilrettelagde og koordinerede det. Om morgenen samledes indianerne og besluttede sig for, hvad der skulle laves i løbet af dagen. Alt efter om gruppen skulle fiske, gå på jagt, eller rydde eller beplante et stykke jungle, valgte de den person, der var den dygtigste til arbejdet. Ham gav de bemyndigelse til at være leder, men kun for én dag ad gangen og afhængigt af, hvad han var god til.

Selv om junglen var grøn og frodig, var den vanskelig at overleve i. Der var så lidt vildt tilbage, at det kunne tage flere dage at komme så tæt ind på det, at man kunne skyde det med bue og pil. Frodigheden var så magtfuld, at det var vanskeligt at rydde et stykke jord, uden at det groede til igen over hovedet på én. Livet i junglen kunne derfor ikke baseres på tilfældigheder, og når man var en stor gruppe mennesker, der boede sammen, måtte den sociale struktur nøje indpasses efter den omkringliggende natur.

Når så mange mennesker skulle leve så tæt i en vanskelig natur, var det en forudsætning, at der ikke opstod konflikter, som kunne splitte gruppen ad i indbyrdes fjendskaber og rivaliseringer. Derfor havde indianerne udviklet en omgangsform, hvor aggressioner ikke blev vist åbenlyst. De levede sammen i tilsyneladende harmoni, og hvis nogen blev uvenner, blev konflikten løst ved, at den ene part flyttede fra langhuset.

Indianerne samlede ikke til hobe og kendte ikke til at eje ting, der

gav prestige. Det havde bl.a. den funktion, at jalousi og gerrighed ikke opstod imellem dem.

Langhuset var således en levende social mekanisme, bygget af materialer fra junglen, flettet med lianer og palmeblade, som et symbol på tilpasningen til naturen.

Man kunne opholde sig i dagevis i langhuset uden at gå udenfor, fordi det rummede alle de nødvendige funktioner. Det var som et af vores butikcentre med forretninger, restauranter og biografer.

Indianerne havde for vane at lave små kighuller i palmetaget, så de kunne ligge i deres hængekøjer og se ud i junglen. Langhusets konstruktion gik så meget i ét med omgivelserne, at det hændte, at en hjort kom helt op til huset, så de kunne skyde dyret indefra. Sådan var der dage, hvor man levede af junglen og med hinanden i en harmonisk tilpasning.

Missionærerne

Motilon-indianernes liv har været en provokation mod vores civilisation, og vi har forsøgt at undertvinge og kontrollere dem på alle måder, også selv om nogle af indianerne levede på områder, som ikke var rige på ressourcer.

Indtil 1960 skød Motilon-indianerne med bue og pil efter alle fremmede, der trængte ind i deres land.

De første, der forsøgte at fredeliggøre Motilon-indianerne var katolske missionærer. De fløj over indianerne med militærfly og kastede såkaldte »fredsbomber« ned over langhusene. De bestod af pakker med sukker, salt, mel og forskellige køkkenredskaber. Disse gaver fra himlen beredte vejen for missionærerne, og i 1980 blev den første fredelige kontakt etableret.

Da missionærerne havde fået placeret sig indenfor indianernes egne grænser, begyndte Motilon-indianernes kultur at forsvinde. Udryddelsens første etape var nedbrydningen af Motilonernes livsfundament – langhuset.

Omvendelse af Motilon-indianere

Først transporterede missionærerne cementsække ud til langhusene og dækkede jordgulvene til. De hvide reagerede på, at indianerne smed affald direkte på jorden, og at hunde, grise og børn forrettede deres nødtørft inde i husene. Indianerne var vant til at skrabe jorden ren med en langkniv, således at affaldet blev skubbet op på et palmeblad og smidt uden for huset. Men med denne metode kunne Indianerne ikke holde de nye cementgulve rene, og da de ikke kendte til at feje, blev gulvet hurtigt beskidt og slimet, og der udbrød epidemier.

Missionærerne blev provokeret af, at så mange mennesker boede så tæt sammen i de store mørke langhuse. Indianerne havde flerkoneri, og da mørket skjulte »ugerningerne«, sørgede missionærerne for, at indgangsdøre blev lavet større, således at der kunne slippe mere lys ind; men med lyset kom moskitoer, og der udbrød malaria. Resultatet blev, at 600 indianere døde de første par år efter denne såkaldte fredeliggørelse.

Med nedbrydningen af langhusene forsvandt den fysiske ramme for indianernes sammenhold. Missionærernes kærlighed var uden omtanke, og jo mere de satte ind på at frelse dem, desto hurtigere døde de. Indianerne kendte ikke til åbne konflikter, og til at personer satte deres magt igennem uden hensyn til storgruppens behov. De var vant til at løse problemer i fællesskab, og hvis der opstod konflikter, løste de dem ved at vende ryggen til og flytte til et andet langhus. Men da missionærerne placerede sig indenfor indianernes grænser, blev de gjort magtesløse, fordi de ikke længere kunne flygte og isolere sig.

I dag er så godt som alle Motilon-indianernes langhuse blevet erstattet med enfamiliehuse, bygget i cement og bølgeblik.

Missionærernes metode var at tage nogle af stammens unge mænd med tilbage til missionen og beholde dem, indtil de havde lært at tale spansk og var blevet omvendt til kristne mennesker. Efter et stykke tid blev de sendt tilbage til langhusene, udstyret med diverse privilegier og udnævnt af missionen som indianernes høvdinge og talsmænd. De omvendte indianere overtalte derefter forældrene til at lade børnene opholde sig på missionen i nogle år. På den måde er alle Motilon-

indianere i dag blevet gjort til kristne mennesker, og det har kun været ved at flygte ud til meget isolerede steder i junglen, at Motilonerne har kunnet overleve med dele af deres oprindelige kultur i behold.

Arhuaco-indianerne

Arhuaco-indianerne har i modsætning til Motilon-indianerne kunnet afvise fremmede og forsvare rettighederne til deres jord. I nogle afsidesliggende dale i den nordlige del af Colombia har de bygget deres byer et par tusinde meter over havets overflade, skjult fra vores civilisation.

Deres overlevelsestrategi har ikke alene haft til hensigt at isolere dem fra storsamfundet; de har organiseret sig og har aktivt og bevidst adskilt sig fra os, således at de har kunne udgøre et modspil til vores civilisation.

De første gange, jeg besøgte dem, var de skeptiske og afvisende overfor mig. Jeg havde skrevet om dem, at de levede i et harmonisk stammesamfund i pagt med naturen. Den beskrivelse kunne de godt lide, og de bad mig om at læse den op den ene gang efter den anden. Men da de havde hørt den nogle gange, sagde de, at beskrivelsen fortalte mere om mig og mine drømme end om dem og deres dagligdag.

I dag kender jeg dem imidlertid bedre og kan ikke længere give en kort beskrivelse af dem. De har lært mig, at mange af deres tænkemåder er til for at skabe orden i deres univers.

Væven

Hos Arhuaco-indianerne er det mændene, der væver, og kvinderne, der syr. Deres tøj er baseret på en særdeles enkel og elementær væveteknik. Væven består af en simpel rektangulær ramme, lavet af fire kraftige planker. De er bundet sammen i hvert hjørne med tov, og for yderligere at afstive rammen er der bundet to kraftige pinde på kryds i kvadratet. Indianerne er selv klar over vævens tekniske simpelhed, og

Arhuaco-indianere

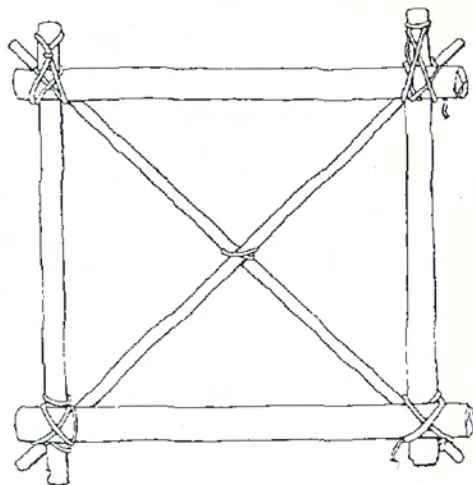
enkelheden i deres tøj. Denne elementære enkelhed er noget, der karakteriserer næsten alle indianernes materielle ejendele. Deres redskaber, køkken-grejet og husenes indretning er enkle og uden ornamentik. Indianerne siger selv: »Ja, vore ting er simple, men de lever«.

Dette indre liv, som indianerne tilskriver deres ting og den omgivende natur, er ikke et udtryk for, at de tror, at døde ting har sjæle. Holdningen er snarere udtryk for, at objekter og fænomener indeholder en mængde af koncentreret information, et væld af associationer og meninger, som gør hver ting til et lager af detaljerede koder. Ting kan derfor i en vis forstand »tale« til deres ejermænd, de kan besvare spørgsmål, være ledetråd for hans handlinger og en del af hans hukommelse.

Arhuaco-indianerne har kun ganske få ting, men hver ting og hvert naturfænomen er udtryk for et organisationsprincip. Ved at tage udgangspunkt i væven kan man anskueliggøre indianernes tænkemåde.

Når indianerne omtaler bjergenes geografi, siger de, at de forskellige steder er placeret ligesom omridset af en væv. Væven bliver til et landskabskort. De fire hjørner af væven er de colombianske provinsbyer, som omkranser bjergene, og det sted, hvor de to krydspinde mødes, repræsenterer bjergenes snetoppe. Når man én gang for alle har fået etableret denne beskrivelsesramme, er det let at pege floder, bjerge og landsbyer ud i relation til hver af de fire hjørner.

Det er muligt at foretage en anatomisk fortolkning af væven. Krydset øverst til venstre i væven bliver til højre skulder, krydset øverst til højre bliver til venstre skulder, krydset nederst til venstre bliver højre lår og nederst til højre, venstre lår. Punktet, hvor krydspindene mødes,

er hjertet. Det vil sige, at hvis man krydser armene over brystet, repræsenterer man en væv.

Disse fem krydspunkter kan endvidere identificeres som indianernes fem vigtigste ceremonielle centre. Deres præcise geografiske lokalisering i bjergene kan udpeges på rammen af en væv og bærer navne som »højre skulder«, »venstre skulder«, »højre lår« og »venstre lår«.

En væv er således en praktisk anordning for at kunne orientere sig. Den tjener som et visuelt middel til at opbevare information, der kan videregives til andre.

Indianerne fortæller, at man tænker godt, mens man væver og at man derfor kan se på et menneskes tøj, hvad det er for et menneske.

En af Arhuaco-indianerne sagde: »Vi må konstant have denne væv for vores øjne. Den vil altid give os en erindring om, at vi skal leve vores liv enkelt og rigtigt, så vores sjæle går i den rigtige retning. Vi må tænke på den hele tiden«.

På samme måde som væven er grundelementet i Arhuaco-indianernes tænkning, er den også et vigtigt element i deres verdensbillede og kosmiske visioner. Indianerne kalder jorden en kæmpevæv, hvorpå solen væver »livets stof«. Dette billede er dannet ud fra observationer, hvor den øverste vandrette bjælke på denne »verdensvæv« er formet af en linie, der kan trækkes mellem solopgange og solnedgange for sommersolhvervet. Hvorimod den nederste bjælke bliver tegnet af solens bevægelser for vintersolhvervet. Den måde, som solen drejer frem og tilbage på i løbet af et døgn, får den til at væve både en dagside og en natside af stoffet og repræsenterer derved lys og mørke, liv og død.

Arhuaco-indianerne lever af at dyrke den sparsomme og gølge jord i bjergene og iagttager derfor mange gange dagligt solen med spændt interesse, undertiden med angst. Det er solen, der kan fortælle, om der vil komme regn til deres afgrøder. På grund af kulden om natten og skiftende temperaturer i dalområderne er indianerne afhængige af at kunne væve deres eget tøj.

Det er disse naturforhold, som er de simple årsager til, at indianer-

ne er afhængige af solen og væven, og f.eks. omtaler solen som »den store væver af livets stof«. Det er den tænkemåde, der skaber orden i deres univers, og som holder dem til livet.

Organisationen

Arhuaco-indianerne er velorganiserede. Deres land er opdelt i 24 amter med hver sin leder. Disse mødes et par gange om året og udvælger en talsmand, der rejser ind til hovedstaden for at forhandle med regeringsmyndighederne om, at deres krav til jorden og til selvbestemmelse respekteres.

Deres hellige mænd, de såkaldte mamuer, er samfundets øverste autoriteter. De har til opgave at samle al den viden og historie, som indianerne har, og som er blevet overleveret mundtligt fra generation til generation. Det er ud fra den viden, at de bestemmer en lang række daglige handlinger, som f.eks. hvornår der skal sås og høstes; og hvor der skal bygges. Det er også dem, man må rådføre sig med, når man vil gifte sig, bygge et hus eller rejse et sted hen i bjergene. Det var også tre mamuer, der besluttede, at vi kunne få lov til at filme.

Den hierarkiske magtstruktur har i flere tilfælde været en forudsætning for indianernes overlevelse. Arhuacoerne har f.eks. også haft katolske missionærer boende i deres land, ligesom Motilon-indianerne. Missionærerne havde stjålet store dele af indianernes land og havde bygget en missionsstation, der fungerede som en kæmpemæssig landbrugsejendom med flere tusinde hektarer jord, ca. 500 stk. kvæg og med indianerne som billig arbejdskraft. Men i 1982 samlede omkring 600 indianere sig og gik op til missionærerne for at smide dem på porten. Da missionærerne nægtede, satte indianerne sig i missionsstationens lange gange og begyndte at synge nogle af deres traditionelle sange. Det fik missionærerne til at forlade området, og de er ikke siden vendt tilbage. I dag har indianerne lavet missionsstationen om til en skole, hvor de underviser deres børn på deres eget sprog.

Arhuaco-indianerne er et eksempel på en gruppe, der sandsynligvis

Arhuaco-indianere indtager missionen

vil overleve i mange år endnu uden at miste deres oprindelige kultur. Deres strategi er organisering og adskillelse. De har været i stand til at tilegne sig civilisationens magtsprog og er blevet vores modspillere i forhandlingssituationer. Men samtidig har de også kunnet trække deres egne grænser, og der er f.eks. spørgsmål, som de ikke har villet besvare, og hvide, som de ikke har villet have ind i deres land.

Overlevelsen

De indianere, som har de bedste overlevelsesmuligheder, har været i stand til at opbygge organisationsstrukturer, som ligner vores egne magtsystemer. Arhuaco-indianernes autoritære magtsystem med ledere, kommissærer og tjenere er et eksempel på en struktur vi kan få i tale, forhandle med og evt. respektere. Deres måde at organisere samfundet på adskiller sig ikke fra den struktur, vi har i vores samfund.

Motilon-indianerne falder derimod udenfor. De lever i et stort fællesskab uden egentlige ledere, og deres sociale orden fungerer med minimal brug af magt. De samler ikke til hobe og ejer ingen personlige værdier, som kan give dem prestige. Deres indre organisation består tilsyneladende af tilfældigheder, uden nogen historie og afledt af øjeblikkets behov. Den bagvedliggende tryghed og orden er at finde i slægtskabsmønstre, der ligesom langhuset gror naturligt ud af deres samfund og fletter sig ind i naturen og i gruppens enkelte medlemmer. Så længe Motilon-indianerne kan passe sig selv, kan de overleve, men så snart vi blander os og viser dem kærlighed, med eller uden omtanke, går de til grunde.

Motilon-indianerne udgør en større provokation for vores civilisation end Arhuaco-indianerne, fordi de er uforudsigelige og uforståelige. De har med deres anarkistiske magtstrukturer uden ledere bevist, at det er muligt at leve i en tæt, kollektiv sammenhæng uden at have brug for vores civilisation.

Arhuaco-indianerne har været bedre i stand til at forsvare sig og få status og magt. Antropologiske undersøgelser viser, at Arhuacoerne

Arhuaco-indianere

har forandret sig, så de i dag har fået den samme magtstruktur, som vi har. De holder mere fast på deres oprindelige klædedragt og sprog end tidligere, og meget af det, de kalder historie, viser sig at være opfundet og konstrueret. Arhuaco-indianerne har tilpasset sig for at kunne give et synligt udtryk for, at deres kultur adskiller sig fra vores. Sådan er vi blevet hinandens modspillere.

På mine rejser har jeg altid haft det bedst hos Motilon-indianerne. Hver gang jeg er vendt tilbage til deres landsbyer, har de lagt sig i hængekøjerne og sukket af velvære. Jeg har været som langhusets maskot, der har underholdt dem med løjer og spas. Jeg er faldet ud af deres alt for små hængekøjer, har væltet kurve med kyllinger i og trådt op i deres bål, når jeg kan forsøgt at fange dem igen. Men uanset hvad jeg har lavet i min klodsede uformåenhed, er jeg altid blevet taget til deres hjerter.

Arhuaco-indianerne har derimod været skeptiske overfor mig og har kun villet have noget med mig at gøre, fordi jeg har rejst for dem som kurér. De har talt i min båndoptager om deres overlevelseshproblemer, og jeg har rejst ind til hovedstaden og afspillet båndene for de hvide regeringsekskursionsmænd. Derefter har de hvide indtalt deres svar, som jeg har rejst tilbage med til indianerne. Sådan har jeg rejst frem og tilbage over grænserne, bl.a. fordi jeg havde penge til at rejse for og var god til at vente på regeringskontorerne.

Hvem vil overleve?

Arhuacoerne vil være dem, der fysisk set overlever længst, men de har forandret sig. De er blevet til en modkultur, der spænder sig op imod vores i en form for skyggeboksning. Deres kultur adskiller sig fra vores, og de er parat til at overdrive den for at styrke deres overlevelseshchancer. På den måde er de også blevet til en funktion afledt af os.

Motilonerne definerer sig derimod ikke på samme måde i forhold til os. De lever i den samfundsform, som de altid har haft, nemlig i langhusenes flade organisationsform uden tilsyneladende ledere og

Instruktøren hos Arhuaco-indianerne

Instruktøren hos Motilon-indianerne

magtstrukturer. De har ikke forandret deres basale kulturformer, når det hvide storsamfund har presset sig på. På den måde har de bevaret nogle meget oprindelige strukturer og er blevet repræsentanter for en kulturform, som i høj grad helt er deres egen. Men dermed er den også blevet uden forsvarsmekanismer.

Motilonerne har således bevaret nogle mere oprindelige strukturer end Arhuacoerne og kan derfor siges at være dem, der kulturelt set har overlevet bedst. Arhuacoerne har forandret dele af deres kultur for at overleve fysisk, og det vil sandsynligvis derfor være dem, der overlever længst. Sådan er de to indianske grupper eksempler på betydningen af kulturel og af fysisk overlevelse.

Indianerne kan kun overleve, hvis de hele tiden definerer sig i forhold til vores dominerende kultur. Arhuacoerne og Motilonerne giver forskellige budskaber om overlevelsens psykologi; de udgør forskellige former for modkulturer til vores storsamfund. De indianske modkulturer kan med et latinamerikansk udtryk karakteriseres ved at være "vores civilisations kakerlakker". De næres af vores eget skidt, og selv om man gør sig alle bestræbelser på at udrydde dem, vil de hele tiden dukke op på de mest uforudsete steder og ubelejlige tidspunkter.

På samme måde kan man sige, at jo mere vores vestlige kultur har forsøgt at brede sig ud og fjerne det fremmede, det eksotiske, jo mere har mangfoldigheden alligevel sneget sig ind i vores eget samfund. Det er, som om jo flere af de indianske folk, der er blevet udryddet, jo mere er de som metaforer begyndt at dukke op hos os selv; som minoriteter, subkulturer og som politiske og religiøse sekter. Enten kommer de udefra forklædt som flygtninge og fremmedarbejdere, eller også producerer vi dem selv som afvigere, som psykiske, kulturelle og moralske flippere. Vi behøver afvigere for at konfrontere os med modbilleder til vores kultur; uden sådanne billeder mister vi grebet om os selv. Derfor er vores egen overlevelse afhængig af, at de kommer til orde.

Rejsen tilbage

Ekspeditionen er startet. Vi er på vej tilbage til Arhuaco-indianerne for at vise dem filmen »Jorden er vores mor«. Kameraudstyr og et dansk filmhold er læsset på ni muldyr. Det er seks år siden, vi var her sidst og lavede film.

Det er besværligt at transportere filmudstyr, fjernsyn og batterier op i bjergene, og vi har gjort os mange anstrengelser for at løse de praktiske problemer. Næste dag, da solen er ved at gå ned, har vi fået samlet ca. 70 indianere foran fjernsynet. Udstyret fungerer, og lyset er tilpas, således at vi kan filme indianerne, mens de ser filmen. Øjeblikket er omsider kommet, hvor vi kan levere vores film tilbage til de folk, den omhandler. Vi kan opfylde den gamle aftale, som vi i sin tid havde indgået med indianerne, da vi lavede »Jorden er vores mor«.

Efter at de har set filmen, starter vi vores kamera og båndoptager, og jeg spørger dem om, hvad de synes om den. Intet svar. Jeg spørger dem flere gange, men stadig intet svar. Omsider kommer det frem, at flere af indianerne aldrig har set film før; de forlanger at se den nogle gange for at kunne danne sig en mening. Men selv om de fik lejlighed til at se den flere gange de næste par dage, kommer de blot med en kritik af nogle detaljer. Det mest artikulerede svar er, at filmen da er udmærket, men at de sikkert kan lave den bedre selv.

På den måde fortæller indianerne, at film og video er en del af vores europæiske virkelighed; derfor har den ikke deres særlige interesse. De er snarere ligeglade og ikke særligt parate til at diskutere og analysere, sådan som vi er så vant til i vores kultur.

De ser filmen, trækker på skuldrene og kommer med nogle enkelte høflige kommentarer for ikke at skuffe det danske filmhold alt for meget.

Dokumentarfilm

Film skaber sin egen virkelighed, og den virkelighed siger mere om os end om indianerne.

Dokumentarfilm kan siges at have to formål:

1. At skabe en mediesituation som repræsenterer eller gengiver »tingene som de er«.
2. At anfægte denne gengivelse.

Det vil sige, at man ikke kan holde sig selv udenfor, og den virkelighed, vi har forsøgt at vise Arhuaco-indianerne, er vores egen, selv om filmens erklærede formål er at skildre indianernes situation.

Dokumentarfilmens historie belyser, hvorledes film i høj grad skaber sin egen virkelighed. Med udviklingen fra »Cinema Vérité« over »Direct Documentary« er filmen i dag blevet til en deltagende observatør, som anfægter sig selv – den såkaldte »selv-reflektive« dokumentation. Holdningen er, at kun hvis man lægger sine holdninger og strategier frem i filmen, vil den blive dokumentarisk. Det kan gøres enten direkte i form af en speak eller indirekte gennem en særlig æstetik.

Der er flere eksempler på, hvor galt det kan gå, når man tror, at man kan holde sig selv udenfor. Et eksempel er den tyske fotograf August Sander. Han var en seriøs, pertentlig urmager, der efter sigende ikke kunne finde på at gøre en flue fortræd. Han rejste rundt i 30'ernes Tyskland og fotograferede. Men for ikke at bryde ind og blive en del af sine omgivelser arbejdede han med selvpræsentationsmetoden. Folk bestemte selv, hvordan de ville lade sig afbilde; August Sander trykkede blot på udløseren. Men de billeder, der skulle have været præget af hæderlighed, fordi de var neutrale og uden indblanding, blev af værnemagten opfattet som en manipulation og bevidst karikatur af det tyske folk. Naziregimet forsøgte at destruere Sanders billeder og lægge bånd på hans fotografiske aktiviteter.

Jeg har selv forsøgt på samme måde at være den neutrale og hæderlige dokumentarist i Argentina i 1980 på det tidspunkt, hvor militær-

Arhuaco-indianere

diktaturet var på sit højeste. I min film »Mit Danmark er ikke dit Danmark« arbejdede jeg med selvpræsentationsmetoden. Resultatet blev, at jeg af de argentinske myndigheder blev offentligt udskældt for at være terrorist betalt af fremmede agenter, og i en årrække blev jeg erklæret uønsket i landet.

Min erfaring er således, at hvis man tror, at man kan holde sig udenfor det, der sker, at man ikke påvirker det skete, kan man risikere at ende som en undergravende manipulator. Kun ved at påtage sig det vilkår, det er, at skulle bringe en sandhed frem, kan man forholde sig loyalt overfor virkeligheden. Filmen er ikke alene en præsentation af de andre, den er også en repræsentation, et billede og en dramatisering. Den er præget af vores forestilling om de andre.

Derfor var Arhuacoerne ikke særlig interesserede i vores film, fordi den handlede mere om os end dem selv.

Filmen som budbringer

Efter nogle møder besluttede indianerne derfor, at vores film skulle bruges som en budbringer over for vores del af verden, snarere end i deres samfund. De valgte at tale direkte til kameraet med et budskab til verden, som vi skulle rejse tilbage til Danmark med.

Mamu Norberto rejste med os rundt til andre indianerstammer og til Venezuela og Colombia for at være kontaktperson i denne proces. Det var første gang, han var ude at rejse over længere afstande. Men det var karakteristisk, at han aldrig mistede fatningen og blev forvirret.

I flyveren til Venezuela tyggede han sine coca-blade og spiste, hvad han fik serveret; bevares, han blandede mælk i øllet, men ellers lærte han hurtigt at sidde stille og spænde sikkerhedsbæltet. Men vi glemte at fortælle ham, at der også var et toilet ombord i maskinen, og det var nær gået galt. Da vi landede i Caracas, blev vi holdt tilbage af narkotika-politiet, der selvfølgelig fandt interesse for mamu Norbertos coca-blade. Men da de stillede ham spørgsmålet, om han havde våben på

Mamu Norberto og Morten Bruus

sig, svarede han »kun en vandkanon« og pegede på sit skridt. »Den er ladt til bristepunktet og kan gå af, hvornår det skal være«. Det forvirrede politiet, og da folk omkring dem begyndte at grine, lod de mamuen passere for at undgå at tabe ansigt.

Det var ikke særligt problematisk at tage mamu Norberto ud af hans sammenhæng, for at han kunne optræde i vores film. Dels havde mamu Norberto selv lyst til at rejse med os, og dels havde han et budskab om jorden, som han i enhver sammenhæng var parat til at formidle. Ganske vist var det det danske filmhold, der indskrev ham i sin sammenhæng, men forhåbentlig med en loyalitet og solidaritet overfor hans budskab. Vi var i en vis forstand hans og Arhuaco-indianernes advokat.

Selvpræsentation og selvrefleksion

Vores film er således ikke en neutral film. I den selvreflektive film bliver det åbent tilkendegivet, at der ikke er en neutral position, hvorudfra man kan se tingene som »de virkelig er«. De bliver transformeret således, at der i processen fra liv til film, fra sansning og erfaring til fortælling og formidling, er tre trin:

1. Først må vi lade folk tale selv, selvpræsentationen bliver de første elementer for forståelsen.

2. Dernæst må vi indse, at så snart vi har taget livet ud af sammenhængen for at fastholde og formidle det, bliver det os, der præsenterer, ikke folk selv. Det bliver derfor vores ansvar at give selvpræsentationerne en kontekst og sammenhæng, der er solidarisk med deres virkelighed.

3. Til sidst må vi erkende, at præsentationen er en repræsentation, en forestilling. Vi skaber indsigten på baggrund af vores viden om dramaets regler. For at forestillingen skal lykkes, må vi med en forfatters frihed definere vores eget episke rum.

Da det er filminstruktøren i de selvrefleksive film, der giver liv og krop til selvpræsentationerne, må man antage, at hans film vil være

mere effektfulde som »advokat« i hans egen kulturelle kontekst. Vores tidligere film, »Jorden er vores mor«, havde derfor fået de allerbedste anmeldelser og tilmed vundet priser; men kun i europæiske sammenhænge.

Alt filmarbejde indebærer således et moment af »advocacy«. For at undgå at ens advokatrolle gør de etniske minoriteter til »klienter«, må man oplyse dem om konsekvenserne af en film.

Advokatrollen

Siden 1973 har jeg besøgt Arhuaco-indianerne 14 gange. Hver gang er jeg vendt tilbage til de samme steder, til de samme familier, og har på den måde fulgt dem i deres kamp for at overleve. Jeg har sat mig for at undersøge, hvad det er for socialpsykologiske mekanismer, som gør, at nogle overlever, mens andre går under.

Efterhånden har jeg fået en så tæt relation til flere af dem, at de er blevet en smule afhængige af min tilstedeværelse. Hvis jeg ikke lader dem være, kan jeg blive som en anden missionær, som mere eller mindre indirekte fortæller dem, hvad de skal gøre. Jeg er blevet nødt til at holde mig væk, og min opgave med at hjælpe til med at formidle deres budskab om »jorden« er tilendebragt.

Et eksempel herpå er det økonomiske overskud fra »Jorden er vores mor«. Det havde jeg lovet at levere tilbage til dem, til brug for deres egne udviklingsprojekter. To gange var jeg derude og gav dem penge. Men de penge skabte problemer, fordi de indbyrdes er splittet op i grupper, som er uenige om, hvem der skal repræsentere dem udadtil. Jeg forsøgte ganske vist at lade dem selv bestemme, hvad pengene skulle bruges til, men fordelingen af dem gav problemer, uanset hvordan jeg forholdt mig.

Indianske samfund vil altid have indre forskelle og modsætninger. Det er derfor et urealistisk krav at forlange, at de ikke må være splittet op i indre uoverensstemmelser for at blive taget alvorligt. De etniske samfund er ikke alene multi-etniske, men også ofte multi-individuali-

stiske samfund. Det er deres fundamentale overlevelseshproblem i en stærk nation, hvor storsamfundets autoriteter ofte forlanger »en nation, udelelig« som det ideologiske våben mod alle, der ønsker at ændre status quo. Tager man derfor et udgangspunkt om absolut enighed som forudsætning for sin advokatrolle og sin filmvirksomhed, kommer man dermed til at vælge en dårlig undskyldning for ikke at tage ansvaret på sig.

Man skal være præcis overfor indianerne om, hvad man vil, ellers løber projektet af med én. Man skal kunne trække sig tilbage i rette tid, afvikle sin magt og gøre sig overflødig, således at de selv kan komme til. Det er derfor indianerne i »Rejsen tilbage« selv slukker for filmen på tv-et og dermed symbolsk sætter en stopper for min tilstedeværelse.

Den 29. november 1990 blev tre af Arhuaco-indianernes mamuer dræbt af det colombianske militær. Det var et vigtigt budskab for indianerne at få bragt videre til offentligheden via vores film.

Kynisk set var det også den hændelse, der i en dramatisk forstand reddede vores film. Uden de tre mord, havde vi haft vores vanskeligheder med at lave en film om nogle indianere, der ser sig selv på tv og ikke har nogen særlig mening om det.

Men mordet på de tre mamus blev andet og mere end en dramatisk effekt, fordi det afspejler en altid tilstedeværende realitet. Arhuaco-indianerne er omgivet af en vold, som altid på magtfuld vis har defineret deres overlevelse. De kan have de mest raffinerede overlevelseshmekanismer og den mest modstandsdygtige kultur, men det vil altid være storsamfundets vold, der sætter betingelserne for indianernes overlevelse.

Den omstændighed kan på den anden side også forføre os til en opfattelse af indianerne som nogle truede stakler. Vi skaber nogle romantiske og nostalgiske billeder af indianerne som økologiske overleverere ved at lægge alt det onde ud på storsamfundet, militæret, missionærerne, kapitalen, den internationale monetarisme etc. Ved at heliggøre vores engagement i de stakkels undertrykte indianere, får vi

Mamu Noberto og pater Rumualdo

styrket vores eget værd. I en vis forstand skaber vi et billede af os selv ved at konstruere Den tredje og fjerde Verden, og her i 500-året for Columbus er der opstået en hel vidensindustri, som så at sige overlever på og profiterer af at konstruere et »omvende-billede« af imperialismen.

Afviklingen af et venskab

Da vi lavede »Rejsen tilbage« skete der imidlertid noget, som fik os til at se filmen som andet end blot et nostalgisk forsvar for anti-imperialisme.

I Sierra Nevada-bjergene eksisterer der en revolutionær guerilla-bevægelse. Mordet på de tre mamus var en hævnaktion mod indianerne foretaget af militæret, fordi de mistænkte indianerne for at være i ledtog med guerillaen. Langsomt gik det op for os, at det danske filmhold kunne være en del af det spil, og at vores tilstedeværelse i sig selv kunne provokere nye clearingsmord på indianerne.

F.eks. arbejdede vi i meget isolerede områder, hvor kun guerillaen havde den totale magt. Vi fik at vide, at den fulgte os på afstand og beskyttede os. Men ved blot at være i området og f.eks. aldrig blive overfaldet af landevejsrøvere kunne vi understøtte det colombianske militærs mistanke om, at vi og indianerne arbejdede sammen med guerillaen.

Andre rygter lød på, at nogle af de penge, vi havde givet tilbage til indianerne fra den første film, var blevet betalt til guerillaen for at den skulle beskytte indianerne mod narkotika-mafiaen i området. Militæret bekæmpede som sagt enhver forbindelse, der måtte være mellem guerillaen og lokalbefolkningen, og mordet på tre mamuer var et eksempel på de hårdhændede midler, de havde taget i brug. Men var vores filmpenge til indianerne et brik i det spil?

Sådan blev vi viklet ind i »violenciaens« komplicerede netværk. Og i nogle af dens værste udlægninger kunne man godt læse teksten sådan, at vi selv havde en andel i mordet på de tre mamuer. Til sidst

fik vores colombianske medarbejder en mordtrussel af nogle mestizer. Han er uddannet sagfører og har i årevis støttet indianerne i deres kamp for rettighederne til jorden. Han har ikke siden kunnet vende tilbage til området.

De hændelser fik os til at slutte filmarbejdet. Vi kunne ikke bære, at vi måske selv havde andel i mordet på de tre mamuer. Og inden billedet af de stakkels undertrykte indianere og det solidariske filmhold begyndte at gå i opløsning, besluttede vi at standse arbejdet og rejse hjem.

Tilbage er der at vise vores egen konstruktion af »Rejsen tilbage«. Vi har givet den en form, som vi synes støtter indianernes overlevelseskamp – men den støtter også vores egen.

Litteratur:

Elsass, P.: *Indianerliv*. Gyldendal, 1977.

Elsass, P.: *Emigrantliv*. Gyldendal, 1980.

Elsass, P.: *Jorden er vores mor. Strategier for overlevelse*. Gyldendal, 1989.

Elsass, P.: Symbols of Survival; A Social Psychological Study of Two South American Indian Peoples. *FOLK*, vol. 29, 1987.

Lizarrelde, R., Beckerman, S. & Elsass, P.: Indigenous Survival among the Bari and Arhuaco. Strategies and Perspectives. *International Work Group of Indigenous Affairs. IWGIA document no. 60. Copenhagen*, 1987.

Hastrup, K. & Elsass, P.: Anthropological Advocacy: A Contradiction in Terms? *Current Anthropology*. 1990, 3, 301-11.

Elsass, P.: Self-reflection or Self-presentation: A Study of the Advocacy Effect. *Visual Anthropology*. 1991, 4, 167-73.

Elsass, P.: *Strategies for Survival. The Psychology of Cultural Resilience in Ethnic Minorities*. New York University Press. New York, 1992.

Filmene:

Jorden er vores mor

50 min. Danmark, 1987.

Produceret af Foreningen Casablanca og Statens Filmcentral med støtte fra Danida. Instruktion: Peter Elsass. Foto: Morten Bruus. Assistent: Jens Schlosser. Lyd: Morten Bøttzauw. Musik: mamu Norberto og mamu Macello. Klip: Niels Pagh Andersen. Assistent: Hanne Mortensen. Udlejning: Statens Filmcentral.

Rejsen tilbage

50 min. Danmark, 1993.

Produceret af Foreningen Casablanca og Statens Filmcentral med støtte fra Danida og Undervisningsministeriet. Instruktion: Peter Elsass. Foto: Morten Bruus. B-foto: Henrik Ipsen. Musik: mamu Norberto og mamu Macello. Klip: Niels Pagh Andersen. Research: Guillermo Padilla. Udlejning: Statens Filmcentral.

Denne pjece er udgivet af SFC, 1993.

Tekst: Peter Elsass. Layout: Kjeld Brandt. Tryk: Haugaard Grafisk.

STATENS FILMCENTRAL